

TÜRKİYE EKONOMİSİ

Prof.Dr.İlkay DELLAL

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

- 1950-1960 döneminde
- Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılacağı vaadi ile başlanılmıştır.
- İlk birkaç yıl boyunca liberal politikalar uygulanmış, ancak iç ve dış etkenlerin devreye girmesiyle terk edilmek zorunda kalınmıştır.
- Müdahaleler ve kontroller artmıştır.
- Devletin ekonomideki payı küçülmemiş, tam tersine artmıştır.
- Dönemin ikinci yarısında büyüme yavaşlamış, enflasyon artmıştır.

- 1956 yılından sonra bazı önlemler alınmaya başlanmıştır.
  1. İthalata miktar kısıtlamaları getirilmiştir.
  2. 1956 yılında “Milli Koruma Kanunu” yeniden yürürlüğe konularak, iç piyasada fiyat kontrollerine gidilmiştir.
  3. Faiz oranları yükseltilmiştir.
  4. Ticari banka kredileri sınırlandırılmıştır.
  5. İhracata ve döviz girişi sağlayan işlemlere prim verilmiştir.

- Bu tedbirler ekonomiyi düze çıkaramayınca, hükümet uluslararası kuruluşlardan yardım istemiştir.
- IMF'nin güdümünde OECD ile yapılan görüşmeler sonucunda, Türkiye'nin ticari borçları konsolide edilmiş, vadesi gelen borçları ertelenmiş ve yeni kredi açılmıştır.
- Bu desteğin gelmesiyle birlikte 4 Ağustos 1958 istikrar tedbirleri yürürlüğe konulabilmiştir.

4 Ağustos 1958 İstikrar Tedbirleri

1. Devalüasyon yapılmıştır.
2. İthalata yeniden serbesti getirilmiştir.
3. Emisyon daraltılmış, banka kredilerine tavan konulmuş, bazı krediler kotalarla belirlenmiştir.
4. İç borçlanmaya gidilmiştir.
5. 1956'dan beri uygulanmakta olan fiyat kontrolleri kaldırılmış, KİT ürünlerine yüklü zamlar yapılmıştır..

1960-1977 Döneminde Türkiye Ekonomisi

1950-1960 Dönemi

- 1950-60 döneminde istikrarsız bir büyüme sürecine tanık olunmuştur.
- Her ne kadar 1954'e kadar hızlı bir kalkınma süreci yaşanmış olsa da, 1954'ten sonra, döviz dar boğazı, yüksek enflasyon ve artan dış açıklar gibi olaylarla kriz yaşanmıştır (1956-58)
- 1959 AET

Krizin nedeni

- iç ve dış kaynakları zorlayarak, dengesiz ve koordinasyonsuz bir kalkınma çabası
- Dış kaynak kullanımını artmış
- Kaynaklar kendini geri ödeyecek yatırımlar yerine, altyapı yatırımlarına ya da iç talebi karşılmaya yönelik yatırımlara yöneltmiş
- İthal ikameci strateji devam ettirilerek döviz tasarrufu sağlanmaya çalışılmış, ancak dışa bağımlılık artmıştır.
- Kamu kesiminin ağırlığı istenildiği halde azaltılamamış, Özel kesimin yeterince güçlü olmaması nedeniyle yeni KİT'ler kurulmak zorunda kalınmış
- Artan enflasyon dış ticaretin açık vermesi ile sonuçlanmış

- 27 Mayıs 1960 yılında askeri darbe
- Darbeden sonra, planlama yapılması kabul edilmiş
- Yeni Anayasa
- Planlama kararı 1961 Anayasa'sında yer almıştır.
- Bu dönemin ekonomi politikasında özellikle yatırımların daha etkin bir şekilde dağılımı ve enflasyonist eğilimlerin önlenmesi gibi sorunlar öncelik kazanmıştır.

- 1961 yılında “Devlet Planlama Teşkilatı” kurulmuştur. Bu kuruluş kalkınma planlarının yürütülmesinden sorumlu tutulmuştur.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1962’ye yetişmediği için, 1962 yılına has tek yıllık bir plan uygulanmıştır.
- BBYKP 1963-1967 yılları arası uygulanmıştır.
- Bu plan 15 yıllık uzun vadeli bir planın ilk 5 yıllık halkasını oluşturmuştur.

Kalkınma Planları

- 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
- 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
- 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
- 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2006-2013)
- 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

1963 ve Sonrası (Planlı Kalkınma Dönemi)

- **Amaç:** Toplum refahını ve insan mutluluğunu artırmak
- Yurt içi kaynakların artırılmasına çalışılırken, diğer taraftan refahın gelişme ve dağılımında sosyal adaletin gerçekleşmesi

- Kalkınma planları, planlamayı **kısa, orta ve uzun** olarak planlamayı düşünmektedir.
- **Yıllık planlarda yıl içi projeler** planlanmış, **5 yıllık planlar 5 yıllık projeleri ve kaynak kullanımını** planlamış, **3 tane 5 yıllık plan uzun vadeli** planlamayı hedeflemiştir. Uzun vadeli planlar yapısal dönüşümleri planlamaktadır
- **Temel amaç yıllık büyüme hedeflerine ulaşmaktır.** Fakat bunun dışında birbirleriyle çelişen çok sayıda sosyo-ekonomik yapı değişikliği öngörülmüş, bunlara nasıl ulaşılabileceğine değinilmemiştir.

15 yıllık ekonomik ve sosyal hedefler

- Planlama, demokratik düzen içinde olacaktır ve beşer yıllık üç dönemi kapsamaktadır.
- Türk ekonomisi, devlet ve özel sektörlerin yanyana bulunduğu **karma ekonomi** düzeni içinde yürüyecek, planlar, **kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise, yol gösterici olacaktır.**
- Nüfus artış hızı gözönünde tutularak **%7 civarında kalkınma hızına** ulaşmak hedef alınmıştır. Bunun gerçekleştirilmesi, daha çok iç tasarruflarla finanse edilecek ekonomik yatırımların yapılmasına bağlıdır.
- Verimliliği artıracak entansif tarım, sanayileşme, insan gücünün değerlendirilmesi gibi konuların hepsi yatırımlarla gerçekleşebilir. Bu ise büyük ölçüde tasarrufu gerektirir. Ancak, tasarruf artışları, gelir dağılımındaki farkları büyütücü yönde değil azaltıcı yönde olacaktır.
- Enflasyon yoluyla, zorunlu tasarruf sağlama yoluna gidilmeyecektir.
- Yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılımında, bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın esasları gözönünde bulundurulacaktır.

- ❑ Tüm planlarda sanayileşme öncelikli hedefdir. Doğal olarak planlar da bu doğrultuda hazırlanmıştır.
- ❑ Ancak sanayileşmeye her plan aynı şekilde yaklaşmamıştır.
- ❑ Öncelikle sadece sanayileşme hedeflenmemiştir. Verilen ağırlıklarda da farklılıklar vardır. Örneğin İBYKP, Birinciye göre sanayileşmeye daha fazla ağırlık vermiştir. BBYKP, ikinciye göre daha sosyal içeriklidir. Kırsal kesimin kalkınmasına daha fazla ağırlık vermiştir.

Planların Öncelikli Hedefleri

- a. GSMH'nin yüksek ve istikrarlı bir şekilde artmasıdır.
- b. Sanayileşme
- c. Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılma
- d. İstihdamı artırmak
- e. Gelir dağılımının düzeltilmesi

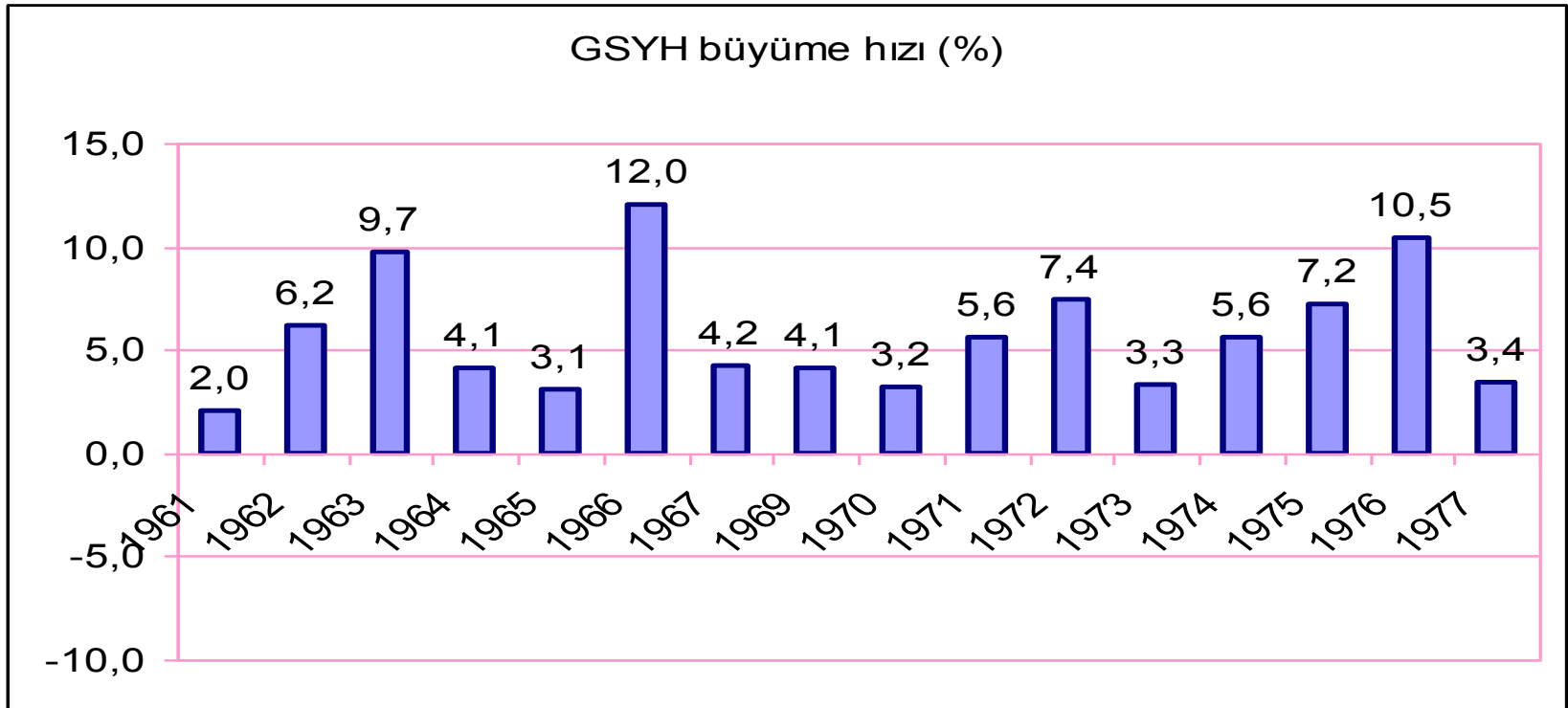
- f) Zaman içerisinde değişen konjonktüre göre farklı amaçlar planlarda yer almıştır.
- ❑ Örneğin AT'ye üye olmak ve üye olabilmek için ekonomiyi gerekli gelişmişlik düzeyine taşımak ÜBYKP'nın hedefleri arasındadır.
  - ❑ ÜBYKP ile önceki 15 yıllık uzun vadeli strateji terk edilmiş, yeni bir 22 yıllık uzun vadeli plan yapılmıştır.
  - ❑ Bu yeni uzun vadeli planın yeni amacı ekonomiyi AT'ye hazırlamaktır.

g) Temel amaçların yanı sıra, bir çok amaca daha yer verilmiştir.

- ❑ Örneğin, bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi, kooperatifleşmenin geliştirilmesi, KİT'lerin yeniden organizasyonu, doğal çevrenin korunması, verimliliğin artırılması, sağlıklı kentleşmenin sağlanması vb.
- ❑ Bu kadar amacın nasıl finanse edileceği ve nasıl koordine edileceğine değinilmemiştir
- ❑ Planlara yöneltelen en büyük eleştiri, amaçların bolluğu ve amaçların fazla iyimser oluşudur.

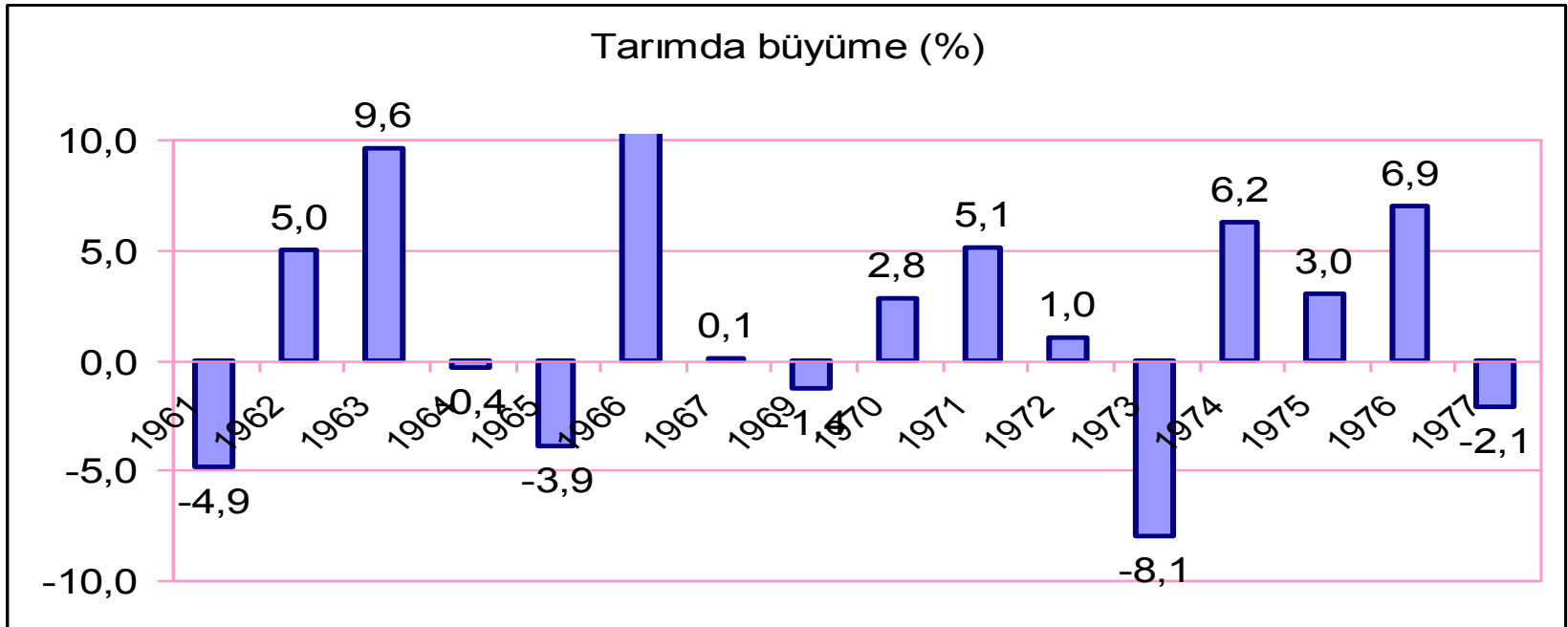
Ekonomide Büyüme

- 1962-77 döneminde GSMH 73.3 milyar TL'den 209.8 milyar TL'ye yükselmiştir. (Yaklaşık 3 kat artış).
- 1963-77 döneminde GSMH yılda ortalama %6.7 oranında artmıştır.

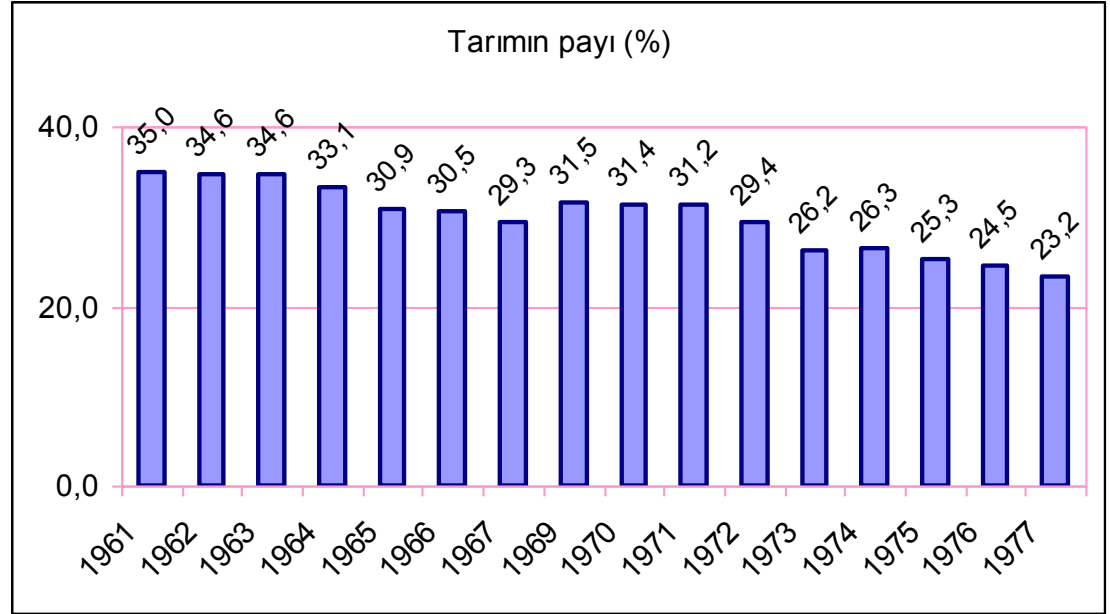

Ekonomide Büyüme

- Tarım sektöründeki büyüme, hep plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır.
- 1963-77 döneminde tarım sektörü yıllık ortalama %3.2 oranında büyümüştür.

- Aynı dönemde nüfusun yıllık ortalama %2.6 oranında arttığı düşünülürse, kişi başına düşen tarımsal hasıla %0.6 oranında artmıştır.

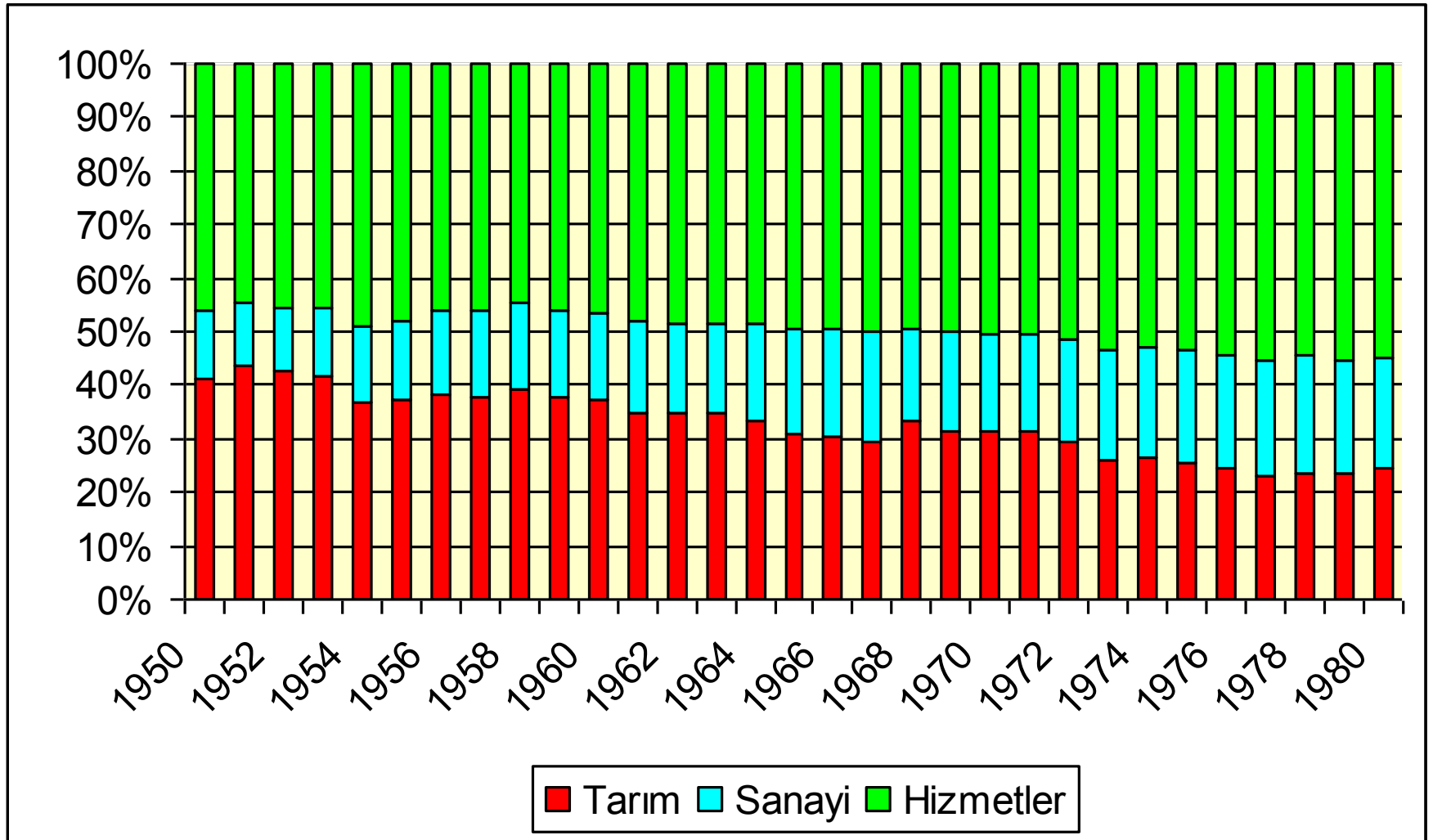

- Hizmetler sektöründe her 3 plan döneminde de hedefler aşılmıştır.

Dönem boyunca tarımın GSMH içerisindeki payı azalırken, hizmetler ve sanayi sektörlerinin payları artmıştır.

ÜBYKP döneminde tarımın GSMH içerisindeki payı, sanayinin gerisinde kalmıştır.

GSMH'da Sektör payları

Tarım Sektöründeki Gelişmeler

- Tarımın ekonomi içindeki ağırlığının azalması, sanayi ve hizmetler sektörlerinin ağırlıklarının artması
- Bu oldukça normal bir gelişmedir. Büyüme teorilerinin de öngörüsü zaten bu doğrultudadır.
- Ekonomik gelişme arttıkça zaten bunun böyle olması beklenmektedir.

- Ekonominin gelişmişlik düzeyi arttıkça, tarımın sadece GSMH'ye olan katkısı değil, aynı zamanda; tarımın döviz katkısı, kaynak kullanımı ve piyasa katkısı da azalacaktır.
- Bu durum Türkiye için de aynen beklenildiği gibi olmuştur.
- Tarımın 1960'da istihdamdaki payı %75 iken, 1980'de %57.6'ya inmiştir.
- Üstelik kırsal kesimde doğurganlık oranı daha yüksektir. Buna rağmen göçler nedeniyle, tarım sektörü diğer sektörlerle işgücü transfer ettiği için bu oran azalmıştır.

- Planlı dönemin başında ihracat gelirlerinin yaklaşık %79.3'ü tarımsal ürünlerden elde edilirken, bu oran 1978'de %67.4'e gerilemiştir.
- Oran her ne kadar ciddi bir düşüş gösterse de, ihracatımız bu dönem itibariyle hala tarımsal ürünlerin ağırlığını taşımaktadır.
- Bu oran 1980'li yıllardan sonra, ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin uygulanması ile birlikte süratle düşmüştür. 1985'de %21.6 ve 1987'de %18.2 olmuştur.

- Tarımın ekonomi içerisindeki payının giderek azalması, geçimini bu sektörden sağlayanların nisbi olarak fakirleşmesi ile sonuçlanmıştır.
- Tarım sektöründe yaratılan ortalama katma değer, yıllar itibariyle giderek azalmıştır.
- Tarım sektöründeki düşük büyüme ve buna karşılık tarımın hala ekonomide ciddi bir pay sahibi olması; iktisadi büyümenin düşük kalmasına, devresel dalgalanmalara ve ekonomik büyümede istikrarsızlıklara yol açmıştır. Piyasalar arası bütünleşmeyi ve para kullanımının yaygınlaşmasını engellemiştir.

1978 ve 79 İstikrar Programları

- Ödemeler bilançosu açıklarının acilen finanse edilebilmesi için, vadesi gelmiş borçların ötelenmesi ve yeni dış borç alınması için IMF'ye bir niyet mektubu vermek ve stand-by anlaşması yapmak şart olduğu düşünülmüş
- Bunu sağlayabilmek için Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki adet istikrar programı yürürlüğe konulmuş ve IMF ile anlaşma yapılmıştır

- IMF'nin desteği alınarak hazırlanan bu programların içeriği řu şekilde özetlenebilir:
  1. TL'nin aşırı değerini normale döndürmek için sık sık devalüasyon yapılmıştır.
  2. KİT zararlarını önlemek ve bütçe üzerindeki yükünü azaltmak için KİT ürünlerine zam yapıldı
  3. Harcamalar kısılacak (dönemin tabiriyle, kemer sıkma politikası uygulanacak), KİT zararları azaltılacak, TCMB kaynaklarına daha az başvurulacak ve emisyon hacmi ciddi şekilde daraltılacak
  4. İthalat kısılacak ihracat teşvik edilecek ve böylece demeler bilançosu açıkları düşürülecek

5. Faizler yükseltilerek yurt içi tasarruf açığı azaltılacak, böylece dış borç ihtiyacı düşecek
6. Yüksek büyüme hedefleri terk edilecek, yatırımlar azaltılacak
7. Tarım ürünlerinin destekleme alım kapsamı daraltılacak
8. Ücret ve maaş artışları sınırlandırılacak

- Sık sık yaşanan hükümet değişiklikleri, programların kararlı bir şekilde yürütülmesini engellemiştir. Bazı önlemler hükümetlerin oy kaybetmesine yol açacağı için uygulanmamıştır.
- Böylece 1978 ve 79 istikrar programlarının başarısız olmuştur. Nedenleri özetleyebiliriz:

- ❑ 12 Eylül askeri darbesinden önce iktidarda bulunan azınlık hükümeti ekonomiyi düze çıkarmak için 24 Ocak 1980 Kararlarını oluşturdu.
- ❑ Bu kararların hazırlanmasında o dönemde DPT Müsteşarı olan Turgut Özal'ın çok büyük katkıları olmuştur. 12 Eylül'de yönetime el koyan askeri hükümetin Başbakanı olan Ulusu, programın sekteye uğramaması için Özal'ı başbakan yardımcısı yapmıştır. Turgut Özal, 1983'te yapılan seçimlerde Başbakan olmuştur.